

Gypsy Studies in evropsko manjšinsko pravo*

* Besedilo je bilo objavljeno leta 2004 v »Faut-il avoir peur des Cultural Studies«, *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. 51, št. 4.

Ne preseneča nas, da se je »cigansko vprašanje« v Evropi ponovno pojavilo z izginevanjem ruralnega gospodarstva in migrant-skih družin ter iz strahu pred nenadzorovanimi migracijami z vzhoda. A z običajnim razmišljanjem o političnih krizah ne pridemo do spoznanja, da so ti procesi potekali hkrati s pretresom zgodovinskih identitet narodov, ki so sestavni del evropskega prostora. Preoblikovanje zahodno-evropskega sistema po padcu berlinskega zidu sicer zopet zbuja imaginarij o *principu evropske cirkulacije*, ki dopolnjuje proizvodnjo nacionalnih identitet, toda Evropejci še vedno izbirajo med tem, da bi upoštevali svojo zgodovinsko ukoreninjenost, in spodbujanjem akademskega svetovljanstva.¹ Tako notranje fronte *pax europaea* [povojno obdobje miru v Evropi, prev. op.] niso stabilne in to obdobje negotovosti spodbuja sovražnost do okolice.

¹ Zahvaljujem se Stevanu Kaplanu za vabilo na Univerzo v Cornellu, kjer sem spoznala raznolikost interesnih področij kulturnih študij.

Romi so ena izmed simbolnih figur tega nenehno spreminjajočega se razmišljanja o mejah nastajajoče evropske civilizacije. Na eni strani predstavljajo klateški narod, ki se ga po krivici izganja, na drugi pa revne in svetu nepotrebne družine, katerih število hitro narašča. Takšen pogled predpostavlja neko ontološko nestalnost, ne glede na to, ali dobrohotno razmišljamo o svobodi prihajanja in odhajanja po lastni volji ali pa zagovarjamo nekakšen družbeni arhaizem. Nič ne more odpraviti te izmišljene predstave, neuspešne so celo statistike, ki potrjujejo, da tri četrtine od osmih milijonov v Evropi prebivajočih Romov ni potovalo že stoletja.

Romi v Evropi so torej podvrženi protislovnim pritiskom, ki prihajajo s strani diskurzov o svobodni mobilnosti in o novi administrativni normalnosti. Opazimo lahko jasno nasprotje med naraščajočo družbeno marginaliziranostjo, ki sovpada z etničnimi čistkami v vseh državah bivšega sovjetskega bloka, in voluntarističnim delovanjem članov romskih organizacij, da bi s pomočjo evropskih pristojnih organov skovali skupen političen izraz. Maud de Boer-Bequicchio, pridružen generalni sekretar Evropskega sveta, je v deklaraciji, ki so jo pripravili v Strasbourgu 8. aprila 2003, Rome spodbudil k polnemu sodelovanju pri aktualnih spremembah, da bi lahko sami krojili svojo usodo. Tako je deklaracija zato, da bi afirmirala manjšinsko pravo, tistim

² Tako v polju križanja kriminologije in kulturnih študijev kot tudi v feminističnih študijah. Glej Carrabine, Lee in South (2000) ter Button in Reed (1999), zlasti 11. poglavje, ki se ukvarja s figuro Rominje v angleškem življenju in literaturi.

»brez pravic« svetovala, naj se oprimejo politike. Nova določila v deklaraciji so pripomogla, da so Romi stopili iz nevidnosti in vzbudili nov interes v družboslovnih vedah.

Mnogi bi radi uporabili politični koncept multikulturalizma za mnogolično populacijo, ki je v resnici ne poznamo in ki kljubuje etnografskim zakonom. Z vidika miroljubne širitve družb, ki so se odprle druga drugi z vsesplošno menjavo ljudi in idej, daje to razumevanje prednost identiteti ter skuša ohranjati etnične in kulturne razlike s političnim programom, ki institucionalizira kulturne razlike in deli družbe v skupine. Ideja domnevno superiorne vrednosti odprte družbe nad zaprto družbo je povezana z analizo oblik totalitarizma, ki sta jo po drugi svetovni vojni opravila Hannah Arendt in, kar se naše razprave tiče, tudi Karl Popper. Slednji je leta 1945 v delu *Odprta družba in njeni sovražniki* (*The Open Society and Its Enemies*) trdil, da je *dobra družba* odprta družba, katere regulacija je osnovana na načelu tolerantnosti in pluralizma (Popper, 1945). Teoretiki multikulturalizma so želeli abstrahirati idejo o tolerantnosti kot načinu družbene regulacije in predlagali, da se abstraktna sfera državljanstva nadomesti s splošno spravo o partikularnih pravicah *vseh* kulturnih skupnosti, ki se kot take uveljavijo v odprti družbi. To neskončno veriženje zahtev po vzajemnem političnem priznanju presega celo nauk o *Genossenschaftsrecht*, ki je želel ponuditi idealiziran pogled na srednjeveške korporacije kot načinu družbene regulacije. Giovanni Sartori tako upravičeno trdi, da politične rabe multikulturalizma ne spodbujajo širjenja pluralizma, temveč ga ravno nasprotno negirajo (Sartori, 2003).

Raziskave o romskem svetu so torej že kakih deset let del tega intelektualnega trga, ki je v polni ekspanziji, kar je Stuart Hall leta 1996 poimenoval kot »pravo diskurzivno eksplozijo koncepta identitete«. Kulturne študije (*Cultural Studies*) se umeščajo v definicijo tega »drugega«, če želijo preseči logiko »vladajoči-vladani« in si prizadevajo za vzpostavitev interdisciplinarne problematike, s pomočjo katere bi preučevale kulturo in kar je v njej skritega.

Prihod Romov v akademsko polje se tako izvaja pod pritiskom anglosaksonske miselnosti o političnem modeliranju družbe. Ta miselnost je kritično perspektivo, kot so jo koncipirali Richard Hoggart, Rolf Lindner in Stuart Hall, z ostanki evrokomunizma odvrnila od prvotnega namena (glej Hobsbawm, 2002). Četudi naj bi kulturne študije prvotno priskrbele natančne okvire za diskurzivno analizo, njihova trenutna nedefiniranost zapostavlja historično analizo in povzroča nenehno vznikanje teoretskih modelov. To zmešnjavo žanrov sestavljajo aplikativna zgodovina, ki se navdihuje po temeljni čikaški sociologiji, *mejni predmet*, ki je preformulirano Barthovo² poimenovanje *borderline* [mejna, prev. op.] identitete, in preučevanje logik interakcije Howarda Beckera in Edwina Goffmana, ki so dani skupaj v skledo mnogovrstnih del in protislovnih zaključkov.

Evropski laboratorij: manjšinsko pravo in multikulturalizem

Kulturna sociologija je tako srečala romski svet znotraj polja manjšinskega prava. Četudi Romi skozi stoletja niso vzbujali posebnega zanimanja – razen v povezavi z nenehnim policijskim sumničanjem –, njihov prihod iz nevidnosti hkrati oblikuje predmet analize in analizo samo. Očitni namen tega početja je preoblikovanje nedoločljivega sveta Romov v koherentno politično skupnost s kompetentnimi predstavniki. Ti izbrani sogovorniki morajo zagotavljati povezavo med nastajajočim mednarodnim pravom in regionalnimi zahtevami po družbeni emancipaciji.

³ Glej tudi Patrick Thornberry (1991) in tematsko številko *Dialectical Anthropology*, ki jo je uredil Y. Liatsos (2003).

⁴ Želela bi spomniti, da je Christophe Delclitte prvi, ki je pod mentorstvom Elene Varikas preučeval politično oblikovanje evropske romske skupnosti. Glej tudi M. Garo (2004: 525, 781).

A še ne izoblikovana politična Evropa se izkaže za široko polje intelektualnega in praktičnega eksperimentiranja z raznovrstnimi variantami anglosaksonskega kulturalizma, saj so se njene elite potihoma spreobrnil h gibanju za priznanje identitet. Ta kulturalističen pobeg je posledica gradnje evropskega imperija na podlagi zavrnitve lastnih političnih tradicij, do katere je prišlo zaradi strahu pred uničenjem vodilnega položaja nacionalnih vlad v procesu oblikovanja superiorne oblasti. To medsebojno dopolnjevanje komisij, vlad in evropskega parlamenta je naklonjeno surrealističnemu in nerazumljivemu množenju predpisov in uredb.

Nekaj prerokov Zavoda za odprto družbo in multikulturalizma je tako izmenično poklicanih, da priskrbijo nepogrešljivi blagoslov humanističnega politologa in »certifikat« demokracije. Teze Willa Kymlicke (1995) o mednarodnem pravu in manjšinah so postale biblija Mednarodnega centra za študije manjšin in medkulturne odnose (*International center for Minority Studies and Intercultural Relations*).³ V harem prestiznih mednarodnih pravnih institutov se oblikujejo razmišljanja o kozmopolitski pravici, ki se opira na argument o Romih kot mednarodni manjšinski skupnosti. Tako je W. Michael Reisman leta 1993 v reviji *Yale Law Journal* objavil članek o *Cross-Cultural Studies* na primeru skupnosti Romov Vlach v ZDA. Pisec je profesor mednarodnega prava na univerzi Yale in član posebne skupine, ki se ukvarja z mednarodnim terorizmom. Še posebno ga zanima usoda evropskih Romov, zlasti dramatična usoda beguncev iz bivše Jugoslavije, ki so jih napadle vse vpletene strani in ki trenutno kampirajo v Črni gori in Makedoniji brez kančka upanja o vrnitvi.

Teoretični razmislek o kozmopolitski pravici spremlja kompleksno gibanje za obrambo človekovih pravic. To se opira na različne vire, ki vsi raziskujejo bedo Romov v Evropi. Adena Preda je pokazala, da sta razvoj »samodekolonialne« miselnosti evropskih ljudstev in porast pritožb, ki naj bi zacelile zadane rane, posledica premika k samoodločbi narodov v Evropi, ki je sledil sprejetju resolucije 1514 v decembru 1960 in oktobru 1970 ter konventu o človekovih pravicah iz leta 1966. Visoki komisar za begunce je vključil Rome v celoto tako imenovanih ogroženih skupin in poročilo iz leta 1993 potrjuje, da so bili »Romi nedotakljivi v Evropi«! Ko je nevladna organizacija Zdravniki sveta (*Médecins du monde*) predstavila obširen sanitarni program, imenovan Romeurope, katerega učinkovitost še ni znana, je hkrati objavila poročilo, ki je predstavljalo Rome kot »manjšino v bedi«. Ta žalostna ugotovitev je nazadnje ponudila opravičilo številnim pobudam za zagotavljanje enakopravnosti, ki jih je vodila fundacija Georgea Sorosa.⁴

Programi pomoči in razvoja so vključevali ukrepe v smeri kulturalizma in tako upravičevali sodelovanje kompetentnih strokovnjakov. A pomanjkanje akademskih znanstvenikov je vodilo v večje povpraševanje po številnih samozvanih poznavalcih. Prav tako so vodje romskih organizacij iskali načine, kako bi s pomočjo uveljavljanja logike kulturne pripadnosti legitimirali svojo prisotnost v evropskih institucijah.

Mednarodno javno pravo je področje, ki zelo nazorno prikazuje razvoj pravnega obravnavanja Romov, čeprav politična skupnost še vedno ne ve, kakšen status naj jim nameni. Privrženci »pravice manjšin« sicer vztrajajo na prednostih priznanja posebnega statusa, a hkrati pozabijo, da ta obrazec postavlja romske družine v dokončno drugačnost, ki še krepi njihovo popolno in gotovo izolacijo.

V besedilih evropskih institucij (Dandakli, 1994) lahko opazimo zanimiv razvoj uporabljenih definicij, ki kaže na teoretske spremembe v rabi pojma etnija. S tem ko besedila mešajo etnične in družbene aspekte, širijo hibriden pogled na kulturno manjšino. Do osemdesetih let prejšnjega

⁵ Zasedanje parlamentarne skupščine 30. septembra 1969, poročilo skupine o socialnih vprašanjih in zdravstvu, potrjeno 30. septembra 1969, glej Marielle Dandakli (ur.), *op. cit.*, str. 114–115.

stoletja sta bila v rabi pojma »nomadi« ali »*voyageurs*« [popotniki, *prev. op.*]. Resolucija 563 (1969) Evropskega sveta je Rome obravnavala kot skupino, za katero je značilen nomadizem. Do družbene in ekonomske integracije bi tako lahko prišlo le z opustitvijo tega načina življenja in stalno naselitvijo. Evropski ekonomsko-socialni odbor je vztrajal pri tem, da je »za Rome in druge nomade stalno bivališče skorajda nujen pogoj za pridobitev dobre izobrazbe in za prilagoditev na moderno življenje«.⁵

Resolucija 75 (13), ki jo je Svet ministrov sprejel 22. maja 1975 in ki se ukvarja s socialnim položajem nomadskega prebivalstva, je njihovo splošno revščino pripisala neuspeli prilagoditvi na urbano in industrijsko družbo, diskriminatorna dejanja pa moči splošnih predsodkov do premikajočega se načina življenja. Hkrati je še omenila, da »negativni predsodki ali diskriminatorna ravnanja do te populacije niso popolnoma izginili med stalno naseljenim prebivalstvom držav članic« (ibid.: 111–113).

Po letu 1989 se v besedilih skupaj s pojmom »evropska manjšina« pojavlja tudi termin »teritorialna manjšina«, ne da bi se avtorji predlogov resno vprašali o resnični naravi spremembe termina. Splošne opazke, ki jih je gospa Verspaget objavila v svojem poročilu za priporočilo 1203 (1993) parlamentarne skupščine Evropskega sveta glede Romov v Evropi, so služile za model vsem nadaljnjim besedilom. Potem ko je omenila, da je spodbujanje oblikovanja »resnične evropske kulturne identitete« eden izmed ciljev Sveta Evrope, je zatrdila, da »Romi zasedajo posebno mesto med manjšinami. Ker bivajo po vsej Evropi, ne da bi imeli svojo lastno državo, tvorijo resnično evropsko manjšino, ki pa vseeno ne ustreza določilom za nacionalne ali jezikovne manjšine« (ibid.: 116–119).

Tako se je v imenu dobre evropske družbe kot »odprte družbe« Rome stisnilo v transnacionalni položaj, ki se požvižga na zgodovinska dejstva. Ta politična konstrukcija je bila naklonjena mitu o indijskem izvoru, ki je služil raznim identitetnim manipulacijam. Prispevala je k okrepitvi kulturalističnega mita o izvorihi, ki je enkrat poudarjal biološki vidik identitete, drugič pa lingvističen. Tako je poročilo za Fundacijo Maurice Schuman, ki govori o temeljih pravnega statusa Romov v mednarodnem pravu, predstavilo zgodovino Romov na podlagi te bežne in splošno rabljene formulacije: »Romi predstavljajo skupino, ki prihaja iz Indije in ki se je po svojem prihodu v Evropo v 14. stoletju postopoma naselila po celotnem kontinentu« (Timisrenko, 1997: 18–33). Odsotnost skupne države in geografska razpršitev jih »razločujeta od katerekoli druge manjšine in jih postavljata na raven evropske manjšine« (Fenet, 1995: 60).

Namesto da bi omenjene teoretske izbire spodbujale politično avtonomijo, so povzročile zgodovinsko »deteritorializacijo« Romov glede na preostale obstoječe narode, ne da bi pri tem vodile do dodelitve resničnih pravic. Reorganizacija držav bivšega sovjetskega bloka na etnični osnovi in proizvodnja partikularističnih identitet na Zahodu, ki sta potekali sočasno, sta bili dejansko naklonjeni vzpostavitvi takega manjšinskega prava, ki bi Romom priskrbelo le instrumentalno mesto. V najboljšem primeru, na Madžarskem, se je Rome uporabilo za politično vodstvo v konkurenčnem boju med etničnimi skupinami. V najslabšem primeru, v Jugoslaviji, so postali »nesporne žrtve« tranzicije. V teh kot tudi drugih primerih je izguba zgodovinskega spomina natančno sorazmerna inflaciji narodne dediščine.

Kar zadeva voditelje romskih organizacij, pa so ti želeli obiti zaničevanje, ki so ga bili deležni na lokalni ravni, tako da so svoje ravnanje inteligentno legitimirali na treh koncih: na eni strani so se oprli na mednarodne organizacije za boj proti lokalnim oblikam diskriminacije, zato da bi sodelovali pri ozaveščanju o žalostnih ponovitvah čezmernega nasilja zoper osebe in dobrine;

⁶ Glej Liégois (1976) in za modernejšo obravnavo Acton (2000).

⁷ Nedolgo tega je minister za okolje iz Schröderjeve vlade obiskal Auschwitz, da bi se poklonil spomenu na likvidacijo *Ziguenlagerja* v noči iz 1. na 2. avgust 1944.

na drugi strani jih je tekma za »demokratično ponovno sestavo«, h kateri so se zavezale tranzicijske države, prisilila k iskanju pomoči držav, ki so vodile procese priključevanja novih držav in torej zlitja z njihovo miselno shemo; navsezadnje so računali tudi na lokalno zmedo, ki je nastala kot posledica boja za prevlado (v vseprisotni korupciji finančnih institucij tranzicije). Romski vodje tako hkrati uveljavljajo načelo transnacionalnega priznavanja skupin in zahteve po lokalnem zastopstvu. Nahajajo se natančno na prerezu sredobežnih sil, ki so povezane s soočanjem kulturalističnih diskurzov. Tako so prisiljeni, da za talce vzamejo realne romske skupnosti, pri tem pa se sklicujejo na njihov relativen demografski pomen (v Romuniji ali na Slovaškem tvorijo do 10 odstotkov celotne populacije).

Kulturalističen diskurz prav tako popačijo mediji, ki še toliko bolj zadovoljno posegajo po temah družbene negotovosti in nestabilnosti, kolikor za govor o Romih ne velja noben tabu. Poleg tega se mora romska mladina, katere število eksplozivno narašča v državah s hitro rastjo starajočega prebivalstva, soočiti z učinki degradacije globalne družbe in romskega sistema. Alaina Lemon jasno pokaže na ambivalenco pri asimilaciji Romov v postsovjetski Rusiji in »negridnostjo« (Lemon, 1995). Mladi Romi se identificirajo s črnopoltnimi Američani, pri katerih občudujejo načine oblačenja in potrošnje (tudi nedovoljene) ter predrznost. Ne vidijo, da ta akulturacija daje prednost propadu njihove kulture tako, da jih potisne v še globljo getoizacijo. Le manjšinska romska elita nostalgичno obuja spomine na preteklo razkošje aristokratske družabnosti in svobodo step (Lemon, 2000).

Dejansko se noben od obeh federativnih narodov srednje Evrope in Balkana, ki naj bi oblikovala politični model multikulturalizma, ni uprl procesu tranzicije. Češkoslovaška in Jugoslavija sta bili uničeni pod pritiski etničnega ekskluzivizma, ki se je očitno izvajal s protislovnima modeloma (Rothéa, 2000). V prvem primeru je odcepitev potekala pod demokratično in miroljubno izbiro, v drugem so Hrvatje in Srbi, nato pa prebivalci Kosova, vodili avtoritarno politiko etničnega čiščenja. Spremembi nacionalnosti navsezadnje niso bili nikoli naklonjeni. Vaclav Havel je med drugim dejal, da bo politika do Romov preizkus demokracije. Vseeno je bilo 30. junija 1994 več kot 75.000 češkim Romom odvzeto državljanstvo z izgovorom, da naj bi izvorno prihajali iz slovaških regij, ki so bile del starih habsburških ozemelj.

Romsko elito so oblikovali trije vladajoči kulturalistični tokovi⁶: gibanje za obrambo pravic do drugačnosti, ki je bilo neposredno pod vplivom intelektualcev angleške radikalne levece v sedemdesetih letih, na primer Thomasa Actona in Donalda Kenricka; delovanje španskih aktivistov romskega izvora, ki so se oprli na baskovske in katalonske privržence avtonomije ter razvoj andaluzijske identitete; trenutno gibanje intelektualcev srednje in vzhodne Evrope pod vplivom avstro-marksizma (Hanckok, 1998: 36–56). Povezavo s Horkheimerjevo kritično sociologijo je zagotovila nemška radikalna leвица, ki z vnemo, polno občutkov krivde, podpira gibanje za emancipacijo Sintov in Romov.⁷

Romski voditelji in privrženci manjšinskega prava se strinjajo, da je treba krepiti esencializem, četudi ta nasprotuje zgodovinskim dejstvom in deluje proti vsem, ki se ne prilagodijo tej perspektivi. Ta pogled se je oblikoval na podlagi židovske formule (*jewish narative*) o neki izvorni izgubljeni domovini, ki so jo lingvisti soglasno umestili na sever Indije: Neko pleme je zapustilo svojo domovino in njegovi člani s konca srednjega veka so se postopoma razpršili po vsem svetu (le Japonska ne pozna Romov, jim je pa etnografski muzej v Osaki posvetil en oddelek). Po kratkem obdobju sprejema je sledilo dolgo obdobje usmrteitev, ki je svoj vrh doseglo z nacističnim genocidom.

⁸ Nicolae Gheorghe je bil glavni tajnik federacije Romov iz Romunije (Beck, 1993: 165–191).

⁹ Gradnja »zidu sramu« v mestu Ústí nad Labem na severu Češke je pritegnila veliko mednarodne pozornosti. Evropsko sodišče za človekove pravice je obsodilo Češkoslovaško, da je sistematično pošiljala romske učence v šole za mentalno ovirane otroke. A obenem je uradno priznani Evropski center za pravice Romov (ERRC) od leta 1990 zabeležil 17 rasističnih umorov, za katere je bil na sodišču obsojen le eden.

Vendar pa se pot do priznanja Romov od sionističnega procesa razlikuje v tem, da so romski vodje opustili sanje, četudi zelo ljube, da bi zgradili neki »Romastan«. Trenutno vse skupine podpirajo mednarodno zahtevo Nicolaeja Gheorghe, vodje Zveze Romov, ki jo je izrazil po padcu berlinskega zidu: »Sedaj je Evropa naša domovina.«⁸ Vztrajal je, da »romska manjšina v Evropi ne zahteva nobenega lastnega ozemlja«. Mednarodna zveza Romov je leta 1979 tako v Organizaciji združenih narodov kot tudi v nevladnih organizacijah dobila posvetovalni status, katerega moč se je nadalje okrepila leta 1993. Status deluje za »skupno dobro« Romov in v prid njihovemu mednarodnemu in evropskemu priznanju. Gibanje si torej prizadeva za pravni status, ki bi ustrezal politič-

nemu zastopstvu vsake skupnosti v državah, na katere se status nanaša. Je opora intelektualcem, denimo Günterju Grassu in njegovi Fundaciji za Rome (*Foundation for Roma People*), ki so se zavzemali za novo mednarodno gibanje v imenu »kritike stalino-bismarckovskega in jakobinskega pogleda na nacionalno dejstvo«.

Potemtakem lahko opazimo, da so mednarodne institucije z neko etnično in transevropsko definicijo oblikovale zahtevo po posebnem statusu za Rome, ne da bi predlagale pravno rešitev, ki bi izhajala iz resnične politične tradicije. Združen pritisk teorij multikulturalizma in manjšinskega prava je prispeval k temu, da se je romske populacije vrglo v brezizhodno situacijo, ki pojasni nezaslišan val preganjanja in fizičnega nasilja s konca 20. stoletja, za katerega ne obstaja nobena kazen kljub opozorilom Evropskega sodišča za človekove pravice.⁹

Prihod Romov v politiko je torej del intelektualnega in nejasnega spajanja pravice do samoodločbe narodov in mednarodnega državljanstva. Škodljivi par demokratičnega poslanstva in partikularizma pa bo še enkrat neizogibno vodil k praktičnemu preganjanju preveč opaznih romskih družin v evropskem prostoru. Pravica do drugačnosti tako ostaja pravica močnejšega, da izbere, kdo je drugačen.

Nove dvoumne oblike akademskega priznanja

Nevarnosti, ki smo jih omenili, so torej povezane s političnim prihodom Romov v času, ko je bila Evropa v nekem posebnem položaju. A pojasnimo jih lahko tudi z novimi dvoumnimi oblikami akademskega priznanja in različnim vrednotenjem vrlin zmernega kozmopolitizma. Številni raziskovalni centri, še zlasti tisti v vzhodni Evropi, so odvisni od finančne mane, ki jo delijo evropske institucije in nevladne organizacije v imenu boja proti »diskriminacijam«. Izvedenci, ki se izogibajo temu, da bi pozornost namenili disfunkcionalnosti elite, ki jim odobrava štipendije, pometajo s preveč preprosto idejo, da so Romi žrtve ekonomske tranzicije in izginjanja socialnih pravic. Nekateri doktorski študentje so dokaz presenetljive intelektualne prožnosti pri sprejemanju idej, ki ugajajo tehnokratom in ki jih še dopolnjujejo z dvoličnim diskurzom o dosežkih kulturalističnega pristopa. Vzemimo za primer študijo o prisilni sterilizaciji romskih žensk na Slovaškem, ki so jo izvedli v okviru izjemno znanega Evropskega centra v Budimpešti. Ker je raziskava potekala znotraj študijev spola, avtorica ne razlikuje med dvojno izkoriščanostjo, ki so jo trpele romske ženske zaradi podrejenosti arhaičnemu patriarhalnemu redu in evgeničnim pritiskom nacionalističnega vzdušja na Vzhodu (Mihalache, 2002–2003). Raba kulturnih

¹⁰ Knjiga, izdana v angleškem jeziku leta 1972, je francoski prevod doživela leta 1995 v zbirki »Tel« in nosi naslov *Destins gitans, des origines à la solution finale*.

¹¹ Glej Lucassen in Lucassen (1999), zlasti poglavje L. Lucassen: »Eternal Vagrants? State Formation, Migration, and Travelling Groups in Western-Europe, 1350–1914«, str. 225–251.

študij na področju pravic do priznanja je uveljavljena. Zanimivo je, da »kreativni učinek« klasifikacije družboslovnih znanosti, ki ga omenja Erwin Goffman (1973), ne prispeva k razvrednotenju proizvajalcev teh diskriminatornih diskurzivnih shem, temveč nasprotno meče senco dvoma na sam obstoj Romov kot zgodovinskih entitet. Kulturalistična analiza konfliktov obravnava družbene akterje kot ločene entitete: tu imamo večinsko družbo, tam Rome oziroma tiste, ki so tako poimenovani. A razmerje diskurzivnih moči se izkaže za neenako dobrino: na eni strani omenjamo celotno družbo in na drugi kulturno skupnost s spreminjajočim se imenom, z nejasnimi funkcijami, katere sam obstoj lahko navsezadnje postavimo pod vprašaj z izgovorom, da družboslovne znanosti za te skupine ne predlagajo nobene jasne definicije.

Povedano drugače, pripisovanje prevelike vrednosti kulturalistični normi vodi do obratnega učinka od pričakovanega. Številni avtorji predpostavljajo, da poimenovanje »Cigani« v sebi nosi breme diskriminacije in deluje kot stigma. Ker se historična analiza z vidika splošnega konteksta teh semantičnih vsebin zavrača, nominalistični moralizem vodi do slabonamernih debat, še zlasti kadar gre za politiko iztrebljanja, ki se je izvajala med drugo svetovno vojno.

Tako med naslednjimi tremi pristopi pisci izberejo tistega, ki najbolje služi njihovi politični analizi »globalne družbe«, tako, da družbeni nadinterpretaciji dodajo politično nadinterpretacijo:

- *Esencialni kulturalizem* meni, da Romi tvorijo razpršeno ljudstvo, ki ga povezujejo skupne kulturne poteze. Te so izvor, jezik, navade in običaji, ki se skozi stoletja bistveno ne spreminjajo. Ta starodavni zaklad tvori etnično identiteto. Razložiti je treba še stalnost teh značilnosti, ki bega raziskovalce, ki zapisujejo kroniko neizbežnega »izginjanja kulture«, četudi je bilo že toliko ljudstev izbrisanih iz evropskega spomina.
- Drugo interpretacijo imenujemo *organicistični esencializem*. Kot smo lahko videli, ta pristop Rome razume kot raso, povezano s krvjo, katere kontinuiteta ostaja neprekinjena od odhoda iz severne Indije okoli 10. stoletja vse do danes. Ta pogled vodi, denimo, k rekonstruiranju usod Romov od njihovih izvorov do nacistične »končne rešitve«, kot sta to leta 1974 storila Conald Kenrick in Grattan Puxon¹⁰.
- *Konstruktivističen pogled* temelji na inverzni afirmaciji, po kateri Romi ne obstajajo kot realno ljudstvo, ampak so nenehno spreminjajoči se klišeji družboslovja in institucionalnih praks, namenjeni opisovanju določenih oblik še posebej nezaželene nomadske nestalnosti. To tendenco razvija ena izmed najnovejših historiografskih struj, ki preučuje zgodovino migracij. Tako želi zbornik, ki sta ga uredila Jan Lucassen in Leo Lucassen, predstaviti raziskave, ki izhajajo iz »študij suženjstva, etnične zgodovine, študij makroekonomskih migracij in ciganskih študij«. ¹¹ Leo Luccassen ima odločno konstruktivistično pozicijo, ki Romom ne prizna nobene organske identitete. Meni, da diskurzivna kategorija, ki so jo skonstruirale države, omejuje posameznike, ki so zaznamovani s potovalnim načinom življenja. Te ideje podpira tudi Wim Willems, ki zavrača »the power of labelling« [moč označevanja, *prev. op.*] (Willems, 1997: 1–21), drugače tudi učenec Jana Lucassena in aktivni član Centra za zgodovino imigrantov (*Centre for History of Imigrants*) Univerze v Amsterdamu.

Problem je v tem, da lahko ti trije načini podpirajo pozitivno politično idejo o Romih, kot lahko tudi prispevajo k slabšalnemu vrednotenju njihove identitete. Tako esencialistična ideja poudarja vrednote avtentičnosti in jasno izražene kulturne identitete ter podpira zahteve manjšinskega prava, hkrati pa lahko spodbuja dvomljive argumente priljubljene sociobiologije

¹² Glej povzetek raziskave iz leta 1971 o življenjskih pogojih Romov na Madžarskem, ki ga je pripravil Kemeňy (1976).

v državah Vzhoda, ki meni, da lahko princip dedovanja pojasni sprieno vedenje domnevno kriminogene populacije. Komisija za človekove pravice, vere in nacionalne manjšine parlamenta v

Romuniji je tako v svojem zaključku raziskave o pogromih v Hadareni leta 1993 odgovornost za nasilje pripisala romskim družinam, ki so po poročevalčevem mnenju nesposobne družbeno sprejemljivega vedenja!

Proti koncu 19. stoletja je zapleteni postopek oblikovanja prenosne »identitete na papirju« s poudarjanjem vloge etničnosti preoblikoval kategorijo »nomadi«. Ker je vsak nacionalni konstrukt prispeval svojo obsesivno plat, je historična primerjava med državami postala še bolj zapletena. Toda če za primer vzamemo popis Romov, ki ga je kraljevina Madžarska izvedla leta 1893, ugotovimo, da ne nomadski način življenja, ne brezboštvo in niti številno gospodinjstvo niso mogli podkrepiti organicističnih tez. Vendar se je stereotipna podoba o plodni rasi z arhaičnim in potepuškim življenjem ohranila, četudi je popolnoma nepovezana z realnostjo romskega kolonata (Johnson v Berkovics, 1999: 5–6). Ta podoba se je z dogodki razcepila v dve fantazmagorični veji. Tako je po vojni na Madžarskem resolucija Komunistične stranke iz leta 1961 poudarila, da je »romsko vprašanje« le eden izmed družbenih problemov, ki se mu lahko pride do dna z gradnjo stanovanj po »nižji ceni«. A v istem obdobju sta policija in sociologija, ki sta se ukvarjali s kriminalom, brez pomislekov z močnimi rasnimi konotacijami govorili o »ciganski delikvenci«. V istem obdobju si je Madžarska za pripravo seznama dednih »kriminogenih potez« tudi priskrbelo opremo za identifikacijo oseb, ki si jo je sposodila od zahodnih policijskih tehnik. Fizična antropologija, ki je bila v očitnem zatonu v zahodnih družbah, je takrat pripomogla k pripravi posebnega dosjeja o Romih. Kritična sociologija, ki se je razvila v času vladanja Jánoša Kádárja, pa je ponovno odkritje Romov uporabila kot primer neuspešnosti socializma pri odpravljanju revščine. Pod vodstvom Istvána Keménya je bila leta 1971 oblikovana skupina sociologov. Ker sta Rome določala diskriminacija in življenje, ki je bilo manj vredno od življenja preostale populacije, so postali primer »kulture revščine«. Etnične poteze so bile dejansko le družbeni odgovor, ki se je oblikoval s strategijo preživetja.¹² Referenca na delo Richarda Hoggarta je bila jasno izražena.

Romi divjega vzhoda so ostali uganka za antropologe, ki so pospešeno odhajali v tranzicijsko Evropo z idejo o ruralnem etnografskem rezervoarju, ki ga je komunizem zamrznil. Poraz tranzicijske inteligence, ki je bila odvisno od kraja in časa obtožena subverzije oziroma kozmopolitskih kompromisov, danes dopušča popolno svobodo delovanja (Kurti, 1996: 11–15).

Oblike določanja identitete in kriza sistema pripadnosti

Še bolj nas vznemirja dejstvo, da obstaja vzporednica med instrumentalizacijo ideje o »drugacnem državljanstvu« in marginalizacijo zgodovinskega pristopa. Tu moramo omeniti tавтоloški kulturalistični pristop, v katerega so številni pripravniki družbenih znanosti zaprli svet Romov (prim. Sway, 1981: 41–50). Določeni avtorji tako trdijo, da izjava, ki pripiše nekomu identiteto, nujno proizvede izjavo izključitve. Analiza diskurza o etnogenezi kot zgodovinsko določenih procesih je prestavila probleme procesov samodefinicije proti mehanizmom identificiranja na podlagi etnične pripadnosti. Določena raba historične analize za rekonstrukcijo zastarelih konceptov lahko en mit nadomesti z drugim: diskurzivni fetišizem je nadomestil imperializem dejstev.

Ta organicistični nominalizem pojasni, zakaj je akademska antropologija dolgo časa obravnavala Rome kot »izgnane primitivce«, za katere se je menilo, da so nevedni resne pozornosti, in

¹³ Jan Yoors je bil njegov informator, vendar je Philippe Lemaire de Marne ugotovil nekaj nekoherentnosti.

¹⁴ Za to referenco se zahvaljujem Apolu Napoli.

ki so jemali pogum bistrumnosti najboljših avtorjev. Eden izmed prvih tekstov F. Bartha (1955) se je sicer ukvarjal z Romi, a preko preučevanja skupine norveških »Tatarov«, ki se jih ni imelo za prave Rome. Barthov članek je segel izven kanalov tradicionalne romologije in je ostal nepoznan, dokler ga ni Rehfish (1975) ponovno objavil. Luc de Heusch je v svoji knjigi prišel do zaključka, da obstajajo določene »družbe obsedenega stanja« (Heusch, 1966).¹³ Kar se tiče komentarjev prestižnega Evans-Pritcharda, je ta v uvodu k neki publikaciji nenavadno nekonsistenten (Evans-Pritchard, 1975: ix–xii).

Vsa novejša dela se nazadnje nanašajo na slavni tekst F. Bartha *Etnične skupine* in njihove meje (*Ethnic Groups and Boundaries*), v katerem avtor Romom nameni le obrobno mesto in jih vrže v kategorijo družbene sodrge na Zahodu, kjer zasedajo skrajni položaj, v katerem se lahko znajdejo manjšine. »Pri evropskih pripadnikih sodrge preteklih stoletij (rabljih, mešetarjih mesa ali konjskega usnja, pobiralcih človeških iztrebkov, ciganih itn.) odkrijemo večino naslednjih potez: splošna družba jih zavrača, saj kršijo njene temeljne tabuje.« (Barth v Poutignat in Streiff-Fenart, 1995: 237–238)

Nato še doda: »Kljub tem pomembnim mejam se ne zdi, da bi te skupine razvile zadostno notranjo kompleksnost, da bi jih lahko obravnavali kot popolnoma ločene etnične skupine; le cigani, ki so s kulturnega vidika tujci, tvorijo tako skupino.« (ibid.: 238) Razlog je naslednji: »Vedenje, ki ga družba ne odobrava in ki Cigane umešča med sodrgo, je raznovrstno, a temelji zlasti na njihovem potovalnem načinu življenja, ki je bil prvotno v nasprotju s tlačanskimi odnosi v Evropi, in kasneje tudi na njihovi očitni kršitvi puritanske etike odgovornosti, dela in morale (Ibid. 238).«

Vseeno pa je na neki strani presenetljivo, da govorimo o neodobranju Romov v srednjem veku, ki je bilo, nasprotno, srečno obdobje sprejemanja vojvod in knezov iz »Malega Egipta« in njihovih skupin – četudi so bili odločno nomadski in niso počeli nič drugega kot romali po vsej Evropi in s prepustnicami prosili za začasen sprejem v srednjeveških mestih. Na drugi strani ni jasno, kako bi lahko preprosta umestitev skupine na rob družbe zadostovala za vzdrževanje etnične in kulturne razdalje obenem. Dejansko lahko nezanimanje za evropski romski svet razložimo z ugotovitvijo, do katere je prišlo mnogo opazovalcev, in sicer o nezmožnosti prilagoditve antropoloških teorij na različne oblike pripadanja. Če pustimo ob strani navdušenje pisateljev-popotnikov, ki so dojemljivi za »fenomenologijo prostora« (Bachelard, 1957: 171–172)¹⁴, je bilo preučevanje nomadskih družb prednostno področje antropologije, ki je bila utemeljena na konvencionalni ločitvi med »toplimi družbami« in »mrzlimi družbami«. Percepcija nomadstva dejansko temelji na paradoksu. Nomadske svetove pogosto povezujemo z idejo stagnacije in zaostalosti, medtem ko za kulture, ki se »premikajo«, menimo, da so superiorne tistim, ki se ne premikajo (Lévi-Strauss, 1961: 41–50).

Tisti antropologi, ki v zvezi z Romi vztrajajo na predpostavki o nomadstvu, ne želijo priznati zgodovinskega pomena upravljanju svetovljanstva, ki zadeva odnose in družino. Leta 1985 je Aparna Rao objavila pregledni članek o peripatetičnih družbah. Nomadizem naj bi bil strategija prilagoditve na grozne dogodke. »Mogoče so nekatere skupnosti same izbrale peripatetično življenje, vendar pa so v večini primerov pritiski sedentarne in včasih pastirske družbe tisti, ki so povzročili nastanek [peripatetičnih družb] in ki danes vodijo v njihovo bolj ali manj hitro izginjanje.« (Rao, 1985: 110)

Vendar je v isti izdaji Patrick Williams predlagal povsem drugačno interpretacijo mentalnega »nomadizma« Romov Kalderaš iz pariške regije. Pravi, da lahko njihovo družbeno organiza-

cijo dojamemo le skozi številne odnose s skupnostmi, ki so naseljene po vsem svetu. Vsaka od teh skupnosti vzpostavi posebno organizacijo celotne skupnosti. Ta konfiguracija je dejansko določena z odnosi, ki se vzpostavijo z okoliško neromsko družbo. Osnovni namen preučevanja pa je vseeno predstavljal način, po katerem se avtonomija romskega sistema ohranja (Williams, 1985: 121–140, glej tudi Jaulin, 2000). Tiste družine, ki že dolgo časa bivajo v ZDA, so dejansko »ameriški Romi«.

Razumeti moramo še, kako se družbene reprodukcije romskih družin organizirajo. Tako se je Leonardo Piasere, eden največjih poznavalcev romskega sveta, vprašal, ali lahko o Romih razmišljamo z antropološkega vidika (Piasere, 1999, glej tudi Piasere, 2004). Zmešnjava v etnografski produkciji nastopi že z rabami termina »Rom«. Pojem je heteronim, ki ima nestabilno predvsem semantično polje. Ne obstaja država, ki ne bi imela »Romov«, in vsaka pokrajina pojem napolni z drugačnimi pomeni. Od sedemdesetih let dalje je Judith Okely, ki je poučevala antropologijo v Oxfordu, koncept akulturacije označila kot neprimeren, saj ta predpostavlja, da so Romi obstajali že enkrat prej, neodvisno od obkrožajoče kulture in družbe (Okely, 1983). Eksperimentalna etnografija pa je produkcijo na terenu izpopolnila z domačnostjo, do katere je prišlo z rednimi obiski neke skupine (Barany, 2002). Veljavnost »opazovanja z udeležbo« je povzročila spremembo v zastavitvi raziskovanja in zbudila posebno zanimanje za preučevanje jezika. Kot meni Patrick Williams, smo popolnoma notri ali pa ostanemo nepreklicno zunaj.

Vidik dinamike in interakcije, ki ga predlagata F. Barth in E. Goffman, temelji na ideji, da je etnija kategorija pripisa. Njena kontinuiteta je odvisna od vzdrževanja neke meje in torej od neke kodifikacije, ki jo razlika v kulturi dveh sosednih skupin neprestano obnavlja. Patrick Williams in Leonardo Piasere pa poudarjata obstoj »romskega sistema«, ki se požvižga na skozi čas spreminjajoče se etnične toponime, in z oblikovanjem pogojev za avtonomijo in stalnost sistema raje govori o »modulirani« osebni identiteti. Različne formule služijo temu, da ostanemo to, kar smo. Tako je Patrick Williams pokazal, da *vica* ni enaka patrilinearnemu sorodstvu, kar mimogrede implicitno postavi pod vprašaj sam koncept sorodstva.

Strukturna fleksibilnost med ekonomskimi praksami in konstrukcijo sveta zagotavlja koherenco romskega sistema (Stewart, 2001). Michael Stewart v študiji, ki je bila namenjena prvemu opisu *romipena* [identiteta Romov, *prev. op.*] »proletariziranih« Romov, poudarja »odlepljenje« eksistenčnih pogojev od ideologije skupnosti (*id.*: 1997). Stewart pokaže, da si Romi polje svojega izkustva organizirajo kot horizont pričakovanja, ki kljub temu ni nikoli projiciran v prihodnost. Madžarski Romi iz Harangosa so tako znali zagotoviti prostor *rompiena* v času komunistične vlade med letoma 1965 in 1985. Koordinatorska funkcija pri organizaciji Center za demokracijo in družbo (*Center for Democracy and Society*) kot tudi lastne raziskave so Stewarta pripeljale do tega, da je postavil pod vprašaj pojem »etnične distance« (*id.*, 1995: 312–341). Pozornost, ki jo člani skupine posvečajo mehanizmu reprodukcije, dokazuje ustvarjalen značaj skupine in raznolikost vzpostavljenih dispozitivov, ki zagotavljajo zaščito postopkov priključevanja njenih članov.

Vsak tako priskrbi le delni pogled na »mare Roma«, na »moje Rome«. Ključ do kalejdoskopa, ki ga ti pogledi oblikujejo, pa leži v notranjosti dispozitivov moči romske civilizacije. *Romipen* ni prestrašen odgovor na zunanje pogoje izključevanja, temveč anticipacija prezirljivega vedenja na podlagi tehtnega premisleka. Spremembe organizacije, ki so nujne za trajnost romskega sistema, upoštevajo spremembe okoliške družbe, ne da bi pri tem kadarkoli vanjo tudi posegale. Mobilnost ali sedentarizem, z vsemi vmesnimi položaji, sta spremenljivki, ki se prilagajata imperativom družbenosti. Potreba po vzdrževanju družinskega stika je najpomembnejši

pogoj za zagotavljanje nadaljnega obstoja romskega sveta, saj se tako prepreči konkurenca na ekonomski ravni, hkrati pa se lahko skupina v kateremkoli trenutku ponovno združi, če bi bilo to potrebno. Glede pomanjkanja prijaznosti med *Gadže* je to pač obžalovanja vredna stalnica.

Pravna anglosaksonska kultura je *Gypsy Studies* [romske študije, prev. op.] odkrila pod pritiskom dveh dogodkov, ki sta nedolgo tega spremenila pogled na stvari. Prvi je aparat pregona in sodnih tranzgodovinskih dokazov, ki vodijo v obravnavanje zločinov proti človečnosti in vplivajo na zapoznelo povrnitev škode. Drugi je povezan z vprašanjem beguncev in pravico do azila ter s simboličnim napredovanjem Romov na raven žrtev, ki služijo kot model preganjanih oseb. Nedokončana reorganizacija evropske civilizacije je zopet odprla Pandorino skrinjico utopije o »etnični demokraciji« in hkrati zrušila stare navade tolerantne brezbriznosti, ki je bila simbol *načela evropske cirkulacije*. Tako je napetost med produkcijo manjšinskega prava in negotovostjo, ki izhaja iz teritorializacije pripadnosti, ustvarila eksplozivno situacijo.

Dekompozicija demokratskih nacionalnih imaginarijev in notranji izbruhi transnacionalnih totalitarnih imaginarijev so potemtakem pustili ogromno mesto hitri množitvi identitet. A nobeno človeško bitje ne moremo zreducirati na diskurz, ki se nanj nanaša, in kulturne študije nas ne smejo prestrašiti nič bolj kot splošno družboslovje. Toda trenutna težnja, da bi zamenjali religijo o »novem človeku« s politično religijo identitete, presega polje znanosti in povzroča uveljavljanje utopične morale. Zgodovinarjev položaj je navsezadnje še zlasti primeren za spoznanje, da nasprotno od neprestanih želja filozofov gostoljubnost in sočutje ne bosta nikoli vladala družbi.

Prevedla Ana Podvršič

Literatura

- ACTON, T. (2000) (ur.): *Scholarship and the Gypsy struggle, Commitments in Romani Studies*. Univesity of Hertfordshire Press.
- BACHELARD, G. (1957): *La poétique de l'espace*. Pariz: PUF.
- BARANY, Z. (2002): *The East European Gypsies, Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BARTH, F. (1955): »The Social Organisation of a Pariah Group in Norway«, *Norveg Journal of Norwegian Ethnology*, št. 5, str. 125–43.
- BECK, S. (1993): »Racism and the Formation of Romani Ethnic Leader«, v: G. E. MARCUSE (ur.), *In Perilous States. Conversations on Culture, Politics and Nations*, Čikago: University of Chicago Press, str. 165–191.
- BERKOVICS, B. (1999): *Représentation des Tsiganes dans le discours des sciences humaines en Hongrie et en France de l'après-guerre*. Pariz: EHESS, osnutek raziskav za DEA.
- BUTTON, M. D. in T. REED (UR.) (1999): *The Foreign Woman in British Literature: Exotics, Aliens, and outsiders*. Greenwood Press.
- CARRABINE, E., M. LEE IN N. SOUTH (2000): »Social Wrongs and Human Rights in Late Modern Britain: Social Exclusion, Crime Control, and Prospects for a Public Criminology«, *Social Justice*, letn. 27, št. 2, str. 193–211.
- DANDAKLI, M. (1994) (ur.): *Textes des Institutions internationales concernant les Tsiganes*. Pariz: Centre de Recherches tsiganes in CRDP.
- EVANS-PRITCHARD, E. E. (1975): uvod k E. B. Trigg, *Gypsy Demons and Devinites. The Magic and Religion of the Gypsies*. London: Sheldon, str. IX – XII.
- FENET, A. et al. (1995): *Le droit et les minorités : analyses et textes*. Bruselj: Bruylant.

- GARO, C. (2004): *L'émergence de la nation rom: de l'ostracisme à la reconnaissance nationale, utopie ou combat politique?* Doktorska disertacija pod mentorstvom Béatrice Giblin, Université de Paris VIII.
- GOFFMAN, E. (1973): *Stigmates. Les Usages Sociaux des handicaps* (1963). Pariz: Éditions de Minuits.
- HANCOCK, I. (1998): »The struggle for the control of Identity«, *Transition, Changes in PostCommunist Societies*, letn. 4, št. 4, str. 36–56.
- HEUSCH, L. D. (1966): *À la decouverte des tsiganes, Une expédition de reconnaissance*. Bruselj: Inštitut za sociologijo na Univerzi Libre.
- HOBBSAWM, E. (2002): *Interesting times, A Twentieth-Century Life*. London: The Penguin Press.
- JAULIN, B. (2000): *Les Roms de Montreuil, 1945-1975*. Pariz: Éditions Autrement.
- KEMÉNY, I. (ur.) (1976): *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben vegett kutatásról*. Budimpešta: MTA Szociologiai Kutató Intézete.
- KLAUBER, V. (2001): *Les Roms de Hétes. Sociographie d'un quartier d'Ozd, ancienne ville sidérurgique hongroise*, magistrsko delo pod mentorstvom Michala Wieworka. Pariz: EHESS.
- KURTI, L. (1996): »Homecoming: Affairs of Anthropologists in and of Eastern Europe«, *Anthropology Today*, letn. 12, št. 3, str. 11–15.
- KYMLICKA, W. (1995): *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
- LEMON, A. (2000): *Between two fires. Gypsy performance and Romany memory from Pushkin to Postsocialism*. Durham: Duke University Press.
- LEMON, A. (1995): »What are they writing about us blacks? Roma and Race in Russia«, *Anthropology of East Europe Review*, vol. 13, št. 2, Čikago: De Paul University, posebna številka Culture and Society in the Former Societ Union.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1961): *Race et histoire*. Pariz: Gonthier-Médiations. Slov. prev. *Rasa in zgodovina ; Totemizem danes*, prev. Zoja Skušek, Ljubljana: ŠKUC, 1994.
- LIATSOS, Y. (UR.) (2003): »Revizije državnosti in kulturne identitete v sodobni Evropi«, *Dialectical Anthropology*, vol. 27, št. 3 in 4, Amsterdam: Elsevier Scientific Pub.
- LIÉGOIS, J.-P. (1976): *Mutation tsigane. La révolution bohémienne*. Bruselj: Complexe.
- LUCASSEN, J. IN L. LUCASSEN (ur.) (1999): *Migration, Migration History, History, Old Paradigm and New perspectives*. Bern: Peter Lang.
- MIHALACHE, I. (2002–2003): *Faces of Discrimination. The Case of Forced Sterilisation of Roma Women in Slovaquia*, magistrsko delo, Budimpešta: Centralna evropska univerza.
- OKELY, J. (1983): *The Travellers-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PIASERE, L. (1999): *Un mondo di mondo. Antropologica delle culture rom*. Neapelj: L'Ancora.
- PIASERE, L. (2004): *I Rom d'Europa, Una storia moderna*. Rim: Laterza, 2004.
- POPPER, K. (1945): *The Open Society and its Ennemies*. London: Routledge, 2.vol.
- POUTIGNAT, P. IN J. STREIFF-FENART (1995): *Théories de l'Ethnicité*. PUF, zbirka »La sociologie«, str. 203–247.
- RAO, A. (1985): »Des nomades méconnus. Pour une typologie des communautés péripatétiques«, *L'Homme*, julij-september, št. 95, str. 92–120.
- REHFISH, F. (ur.) (1975): *Gypsies, Thinkers and Other Travellers*. London: Academic Press.
- REISMAN, W. M. (1993): »Autonomy Interdependence, and Responsibility«, *Yale Law Journal*, letn. 103, Yale: The Yale Law Journal Company, Inc.
- ROTHÉA, X. (2000): *Les Roms: de la République fédérale socialiste yugoslave aux États nés de son éclatement*, magistrsko delo pod mentorstvom Carol Iancu, 3. vol, Montpellier: Univerza Paul Valéry-Montpellier III.
- SARTORI, G. (2003): *Pluralisme, multiculturalisme et étrangers. Essai sur la société multiethnique*. Pariz: Syrtès.

- SILVERMAN, C. (1988): »Negotiating 'Gypsiness': Strategy in context«, *The Journal of American Folklore*, letn. 101, št. 401, julij-september, str. 261–275.
- STEWART, M. (1995): »Persistant Gypsies: A Critique of Barth's bounded ethnic group' model«, v: L. PIASERE (ur.), *Comunita girovaghe, comunita zingate*, Naples: Liguosi, str. 315–341.
- STEWART, M. (1997): *The Times of the Gypsies*. Oxford: Westview Press.
- STEWART, M. (2001): »Underclass, race and 'the Roma' in post-communist Europe«, v: C. HANN (ur.), *Postsocialism: Ideas, Ideologies and Practices in Europe and Asia*, London: Routledge.
- SWAY, M. B. (1981): »Simmel's concepts of the stranger and Gypsies«, *Social science Journal*, letn. 18, št. 1.
- THORNBERRY, P. (1991): *International Law and Rights for Minorities*. Oxford: Oxford University Press.
- TIMISRENKO, A. (1997): *Les fondements du statut juridique des Tsiganes en droit international et en droit français*. Poročilo za fundacijo Fondation Robert Schuman. Bordeaux.
- WILLEMS, W. (1997): *In search of the truth Gypsy: from Enlightenment to Final Solution*. London: Franck Cass.
- WILLIAMS, P. (1985): »Paris – New York, L'organisation de deux communautés tsiganes«, *L'Homme*, julij-september, št. 95, str. 121–140.

ROMI

13–26 Patrick Williams

Pariz – New York: organizacija dveh ciganskih skupnosti

Družbeno organizacijo »Ciganov« lahko razumemo le s preučevanjem številnih skupnosti, ki so razpršene po vsem svetu. V vsaki se vzpostavi partikularna konfiguracija celotne, globalne organizacije. To konfiguracijo določajo odnosi, ki se uveljavijo z okoliško, necigansko družbo. Romi, ki jih danes srečamo v predmestju Pariza in v newyorški aglomeraciji, so poznali skupno pot do začetka 20. stoletja. Vseeno se danes njuni družbeni organizaciji pomembno razlikujeta, četudi si obe skupnosti želita zagotoviti avtonomno existenco in se zapreti pred preostalo družbo. Na podlagi ekonomskih dejavnosti, političnih odnosov in zakonskih menjav avtor obravnava procese, ki so povzročili te razlike.

Ključne besede: Romi Kalderaš, družbena organizacija, identiteta, ekonomska produkcija, primerjalna metoda.

Patrick Williams je eden najupljujejših aktualnih francoskih socialnih antropologov-romologov v Franciji. Podrobneje je preučeval različne aspekte življenja in jezika francoskih Romov Kalderaš in Gadjkene Manouš, trenutno pa se ukvarja zlasti z jazzom Manouš v sklopu raziskovalnega centra za urbano antropologijo v Parizu.

27–39 Henriette Asséo

Gypsy Studies in evropsko manjšinsko pravo

Prihod Romov v politiko in akademsko sfero se je zgodil v času, ko je bila Evropa v nekem posebnem položaju. Kulturna sociologija je tako srečala romski svet znotraj polja anglosaksonskega manjšinskega prava in politike multikulturalizma, ki si prizadevata

za vzpostavitev enotne politične skupnosti Romov z lastnimi kompetentnimi predstavniki. A delovanje privržencev manjšinskega prava in romskih voditeljev, ki morajo hkrati uveljavljati načelo transnacionalnega priznavanja in zahteve po lokalnem zastopstvu, temelji na kulturnem esencializmu, ki se uveljavi v akademskem polju znotraj *Gypsy Studies*, četudi ta pristop nasprotuje zgodovinskemu izkustvu in deluje proti vsem, ki se ne prilagodijo tej perspektivi. Kulturalistične premise še dodatno uveljavljajo številni raziskovalni centri, ki so odvisni ravno od finančne podpore evropskih institucij in nevladnih organizacij, kot tudi programi pomoči in razvoja romskih skupnosti, ki tako upravičujejo sodelovanje samozvanih poznavalcev sveta Romov v organih odločanja. Vidimo lahko, da med instrumentalizacijo ideje državljanstva in marginalizacijo zgodovinskega pristopa v preučevanju Romov obstaja vzporednica.

Ključne besede: Romi, manjšinsko pravo, kulturne študije, politika multikulturalizma.

Henriette Asséo je zgodovinarica in predavateljica na École des Hautes Études en Sciences Sociales. Ukvarja se zlasti z zgodovino Romov v Evropi, migracijami v evropskem prostoru in oblikovanjem narodov.

40–48 Martin Olivera

Strokovna fabrikacija »romskega vprašanja« – prepletenost multikulturalizma in neoliberalizma

Retorika zavračanja in marginalizacije romske skupnosti, ki se pojavi na začetku devetdesetih let, naj bi pojasnila težak položaj te skupnosti. A današnje »romsko vprašanje« je dejansko neposredni naslednik »ciganskega problema«, ki se pojavi v zahodni Evropi na začetku prejšnjega stoletja. Prispevek preučuje izdelovanje »romskega vprašanja« v zadnjih dvajsetih letih, zlasti pa vlogo znanstvenikov in mednarodnih organizacij, ki s svojimi statističnimi poročili gojijo podobo o množično marginalizirani populaciji pod okriljem boja proti diskriminaciji in izključevanju. Nikoli pa se pod vprašanje ne postavi same kategorije Romi/Cigani, niti procesa identifikacije skupin, ki jih

uničevanja socialnih nacionalnih držav. Postfašizem je tako popolnoma združljiv s protirazsvetljsko liberalno demokracijo, ki državljanstvo ponovno naredi za dar vladarja in ne za občo človekovo pravico. Država je namreč postala dvojna: jedrni prebivalci kapitalistične sredine imajo opraviti z normativno državo, medtem ko je država privilegijev, ki je polna arbitrarnih odredb za nedržavljanke, namenjena preostalim. Multikulturalistični odzivi s humanističnim in dobromernim prizvokom dejansko sprejemajo to etnizacijo državne sfere. Globalni liberalizem je tako nadomestil bivši domači rasizem, oba pa temeljita na politični oblasti, ki je vedno bolj vezana na raso.

Ključne besede: postfašizem, fašizem, državljanstvo, država, priseljenci.

Gáspár Miklós Tamás je eden vplivnejših madžarskih intelektualcev in pomemben glas madžarske demokratske opozicije. Trenutno predava na Inštitutu za filozofijo na Madžarski akademiji znanosti in redno predava politično filozofijo in družbeno teorijo na številnih univerzah po vsem svetu.

SUMMARIES

ROMA

13–26 Patrick Williams

Paris-New-York. The Social Organisation of Two Gypsies Communities

Gypsy social organisation can be understood only with reference to their numerous communities scattered throughout the world. In each of these groups, a particular version of an overall organisational pattern is determined by their relationship with surrounding non-Gypsy society. Thus, although the Rom presently living on the outskirts of Paris and those settled in the City of New York remained together until the beginning of the 20th century, they presently show marked difference in organisation. Through an analysis of economic activities, political relations and matrimonial exchanges, the author reveals the process that led to these differences.

Keywords: Roma Kalderash, social organisation, economic activity, ethnology, Paris, New-York.

Patrick Williams is one of the most influential current French social anthropologists regarding studies of Gypsy communities. he has studied different aspects of life and language of the French Roma Kalderash and Gadjkene Manouch. As a member of the research institute in Paris, Laboratory of Urban Anthropology, he is currently interested in jazz Manouch.

27–39 Henriette Asséo

Gypsy Studies and European Minority Law

The arrival of the Roma into politics and into the academic sphere took place at a special period in European history. Cultural sociology thus came into

contact with the Roma world within the framework of Anglo-Saxon minority law and the policy of multiculturalism. Their goal is a unified Roma political community with its own competent representatives. However, the activities of minority law adepts and Roma leaders, forced to simultaneously enforce the principle of transnational recognition and the demand for local representation, are based on cultural essentialism, defined in the academic field of *Gipsy Studies*. At the same time, such an approach directly contrasts historical empiricism and works against anyone unwilling to take such a view. Cultural premises are further propagated through numerous research centres, relying on the financial aid from European institutions and NGOs, as well as through programmes aimed at helping and developing Roma communities. These can then justify the presence of self-proclaimed experts on the Roma people in decision-making bodies. It is thus apparent that there is a connection between the instrumentalisation of the idea of citizenship and the marginalisation of the historic approach to researching the Roma people.

Keywords: Roma, minority law, cultural studies, policy of multiculturalism.

Henriette Asséo is a historian and a professor at School for Advanced Studies in the Social Sciences in Paris. She is interested in the history of the Roma in Europe, migrations in European space and the construction of nations.

40–48 Martin Olivera

The Expert Fabrication of the »Roma Question« – Multiculturalism and Neoliberalism Interwoven

The rhetoric rejecting and marginalising the Roma community, appearing in the early 90's, supposedly explains the community's difficult position. However, the current »Roma question« is *de facto* directly related to the »gipsy problem« which sprang up in Western Europe at the turn of the previous century. The article studies the inception of the »Roma question« over the last twenty years and looks especially

at the role of scientists and international organisations using statistical reports to foster the image of a widely marginalised population, all the while hiding behind the supposed fight against discrimination and exclusion. On the other hand, the Roma/gipsy category is never questioned nor is the process of identifying the groups involved in the research. However, the collected research data alone raise doubts concerning the image of a homogenous and globally marginalised »community«. On the one side, the *ethnicisation* of poverty enables people to forget the price being paid by all the strata of society in former communist countries during the endless »economic transition«; on the other, the reductionist viewpoint of the Roma as mere immigrants into Western countries serves to cover up structural problems that brutally affect the Roma and everyone living in precarious conditions.

Keywords: Roma, marginalisation, international institutions, ethnicisation.

Martin Olivera is anthropologist researching especially the social and cultural processes in the Roma groups in Romania and France as well as public policy concerning the Roma. He is working as a project coordinator of »Action tsigane« within the association »Rues et cités« in Paris.

49–52 Rada Iveković

Castes in Europe, the Roma in Humanity

Sociological categories that we use have a certain history, they are normative and they stigmatize. Although we should not apply the concept of caste for Europe, we can actually compare the Roma with the Indian caste «untouchables». *Dalits* as well as the Roma are pushed into the margins of society because of an old and deep-seated racial prejudice that is often transmitted through the «unconscious» culture and inconsiderate social practices. Relentless discrimination based on birth is thus social, political and economic reality in India as well in Europe. But the *Dalits* in India have managed to make themselves valued on the political field. In Europe we have the mechanisms of revolt and caste behavior, but they are